

גר שמל ולא טבל

בשו"ת "בנין ציון" (סימן צא) מובאת שאלה זו: גר מל עצמו וקיבל עליו כל המצוות כדין, ובשבת קודש שלאחריו עדיין לא נתרפא ממילתו, וממילא לא טבל, כמבואר בשו"ע (יו"ד רסח), דממתינים לו עד שיתרפא רפואה שלימה ואח"כ מטבילים אותו. האם חייב גר זה לעשות מלאכה בשבת, שהרי מוזהר על "יום ולילה לא ישבתו", כמבואר במסכת סנהדרין (נח ע"ב) וברמב"ם (מלכים פ"ט), "יעכו"ם ששבת חייב מיתה דכתיב יום ולילה לא ישבותו"?

השואל שם פסק הלכה למעשה, שחייב לעשות מלאכה בשבת, כיוון דקיי"ל כחכמים וכו' יוחנן (יבמות מו ע"א) דאינו גר עד שימול ויטבול, כמבואר ברמב"ם (איסורי ביאה פ"ד ה) ובטושי"ע (יו"ד רסח ב). הוא נידון אפוא כבן נח, ואסור לו לשבות בשבת. וכי יעלה על הדעת בדין מפרקת שמותר לישראל ואסור לבן נח משום אבר מן החי, להקל על עצמו לאכול מפרקת קודם שטבל עצמו, הרי עדיין בן נח הוא ולא גר, וא"כ מה לי קולא דמפרקת או קולא זו להתירו לעבור על מה שנצטווה יום ולילה לא ישבותו? הובא שם שחכמי ירושלים הספרדים והאשכנזים צווחו על הוראה זו, שדבר חדש הוא שלא נשמע מעולם, שיהיה מותר לו לחלל שבת, ולא עוד אלא שיהיה חייב לחלל שבת, שהרי כבר קיבל עליו כל המצוות בשעת מילה ועומד ומצפה בכל יום לטבול לכשיתרפא.

בעל "בנין ציון" כותב בזה הלשון: "חקרתי בשאר מקומות שמקבלים גרים, ונאמר לי שמעולם לא הקפידו על זה שלא ישמור הגר שבת קודם הטבילה, ונתתי אל לבי למצוא טעם לזה אחרי שלכאורה פסק מעכ"ת מוסד על אדני הדין והאמת, אבל אני עצמי ראיתי שהדין עם המנהג, דכבר מצד הסברה יהיה מתנגד אל השכל שיהיה חייב בחילול שבת, אחרי שמילת הגר נקראת ברית, שמברכים עליה כורת הברית כדאמרינן (שבת קלו ע"ב), וגם שבת נקראת ברית כדאמרינן שם (קלב ע"ב), האיך נאמר אחר שנכנס לברית האחת יהיה מוכרח להפר ברית האחרת שכרת הקב"ה עם ישראל מקיימי מצוותיו, ולכן נלעני"ד דאף שעדיין לא נכנס לכלל ישראל גמור עד שיטבול, מכל מקום משעה שנכנס לברית מילה כבר נבדל מכלל בני נח, כעין מה שכתבו התוספות (כריתות ט ע"א) הא דאמרינן דאבותינו נכנסו לברית מילה וטבילה והרצאת דמים, ויליף ממה דכתיב כי מולים היו כל העם היוצאים ממצרים. וכתבו התוספות ואע"פ שאותם שהיו נמולים בימי אברהם לא מלו אותם ביציאת מצרים, מכל מקום מעיקרא כשמלו עצמם מלו להכנס בברית המקום ולהבדל משאר אומות וגם כי עתה טבלו, הרי כתבו שכבר קודם טבילה עיי מילה לבד נכנסו לברית ועיי זה נבדלו משאר האומות, וא"כ גם גר זה שמל ולא טבל דמי לזה שנכנס לברית, ועיי זה נבדל משאר האומות, ועל כן אין עליו עוד מצות יום ולילה לא ישבותו של בן נח. ולא זו בלבד שמוותר לו לקיים שבת אלא אפשר לצדד שחובה עליו לקיים שבת".

ויש להביא ראיה לדברי "בנין ציון" ממדרש רבה (דברים פרשה א יח): "אמר ר' יוסי בר חנינא: גוי ששמר את השבת **עד שלא קיבל עליו את המילה** חייב מיתה, למה שלא נצטוו עליה, ומה ראית לומר גוי ששמר את השבת חייב מיתה, אמר ר' חייא בר אבא א"ר יוחנן: בנוהג שבעולם מלך ומטרונה יושבין ומסיחין זה עם זה, מי שבא ומכניס עצמו

ביניהם אינו חייב מיתה, כך השבת הזו בין ישראל ובין הקב"ה שנאמר 'ביני ובין בני ישראל', לפיכך כל גוי שבא ומכניס עצמו ביניהם **עד שלא קיבל עליו לימול** חייב מיתה". הרי מבואר בהדיא במדרש זה, שהדין של גוי ששבת חייב מיתה, הוא דווקא כל עוד שלא קיבל עליו את המילה. וכן יעוין בתוספות ישנים (יבמות מח ע"ב) שכתבו בזה"ל: "ותימה דאמרין עכו"ם ששבת חייב, וי"ל דזה דכיון דדעתו להתגייר מצי לשבות".

יש שרצו להביא ראיה מהא דאמרין ביבמות (עא ע"א): "ורבי עקיבא האי תושב ושכיר דפסח מאי עביד ליה, לאתויי גר שמל ולא טבלי", וכתב הרשב"א: "וקסבר אינו גר עד שימול ויטבול, וקשיא לי אי"כ היינו עכו"ם ואע"פ שמל הרי הוא כערל דהוי ליה כערבי מהול, וליתא דשאני הכא דמילתו לשם יהודית ואע"פ שלא נגמר גירות, מ"מ כבר התחיל ונכנס קצת בדת יהודית שאינו צריך אלא טבילה". ושו"ת "דבר אברהם" (ח"ג יט) דחה ראיה זו, דזה היה רק הווא אמינא ואתי קרא ומיעטיה, ויעוין ב"קובץ הערות", אות תשכ"ב, שכתב שאין ראיה מדברי הרשב"א מטעם אחר. ובספר "אור שמח" (איסורי ביאה פ"ג ו) נכתב בזה"ל: "נראה קצת דמילה וטבילה הוי כשני דברים המתירים שמעלין זה בלא זה, יעוין פרק מצות חליצה (קד ע"ב) לענין חליצה ורקיקה לר"א דמדמה לשחיטה וזריקה בכבשי עצרת, ובהא אתי שפיר קצת דמוקי לר"ע קרא דתושב ושכיר לגר שמל ולא טבל, דאע"ג דמילה מעלה במקצת וכמו שחיטה דמקדשא ללחם בלא זריקה, וכמו רקיקה דפוסל מאחין שלא ייבמו אותה דמועלת במקצת, סלקא דעתך אמינא דלא מקרי בן נכר ויאכל בפסח קמ"ל". ובשו"ת "אחיעזר" (יו"ד כט ו) כתב: "עיקר הדמיון לשני דברים המתירים מעלים זה בלא זה אינו עולה יפה דבזה אין לנו אלא מה שאמרו, ובדאי גר שמל ולא טבל הוי גוי לכל הדברים, כמו שאמרו אינו גר עד שימול ויטבול ואין גרות לחצאין, ורק במה שמצינו בכבשי עצרת דשחיטה וזריקה יש להם דינים מיוחדים מאי דשחיטה מקדש, וכן בחליצה ורקיקה יש שם דינים לפוסלה על האחים". שוב ראיתי בשו"ת הרדב"ז (ח"ג תתק"ז, יו"ד תעט) בלשון זה:

"שאלה: מעשה בגר שמל וחלה ושהה ימים ולא טבל ונגע בין האם אסרו, וכן אם מזמנין עליו או מצטרף לעשרה, ואם קידש אשה האם חיישינן לקדושתו, דנחשב לישראל לכל דבריו או עדיין אינו ישראל.

תשובה: מעשה בא לפני ר"י והתיר היין אפילו בשתיה, ואזיל לשיטתו דגר תושב מגעו מותר בשתיה, וכ"ש גר שמל וקיבל עליו מצוות, ואע"ג דאמרין בפרק ר' ישמעאל דעבדים שמלו ולא טבלו עושים יין נסך, היינו מפני שאין מתגיירים בלב שלם מרצון נפשם אלא בעל כרחם מאימת רבם, והר"ן ז"ל דחה דבריו וכתב דליכא לדמויי מל ולא טבל לגר תושב, משום דגר תושב מקבל מהשתא, וגר אינו מקבל אלא לאחר טבילה. ואני אומר דעדיף טפי מל ולא טבל מגר תושב מכמה טעמי, חדא דגר תושב לא קיבל שום מצוה ממצוות ישראל, וזה קיבל עליו מקצת מצוות קלות וחמורות, ומה שכתב הר"ן שאינו מקבל אלא לאחר טבילה ליתא, דניהי דלא מיענש עליהו אלא לאחר טבילה, אבל מהשתא קבלינהו עליה, ותו דגר תושב לא מל וזה כבר מל ויצא מטומאת עכו"ם, ותו גר תושב לא קיבל עליו דת ישראל, וזה כבר קיבל עליו להיות כמונו אלא שנאנס ולא היה יכול לגמור הדבר, ומכל הני טעמי אני אומר דאפילו למאן דאמר גר תושב אוסר היין במגעו, מודה הוא בגר שמל ולא טבל, והאשר"י ז"ל כתב זה המעשה בלא חולק, ולא כתב מה שלא רצה ר"י לעשות מעשה לכתחילה, משמע דאפילו לכתחילה מותר. ולענין להצטרף לכל דבר שבקדושה ולענין קדושתין הדבר ברור שאינו כישראל לשום דבר, דקיי"ל מל ולא טבל כאלו לא מל, אלא שיצא מכלל עכו"ם שמצוה להחיותו, ואין מגעו בין טמא, ולכלל ישראל לא בא עד שיטבול ודברים ברורים הם".

יעוין עוד בגליוני השי"ס למרן רבי יוסף ענגיל זצ"ל יבמות (מו ע"א) שכתב בזה"ל: "אין גר עד שימול ויטבול, וחכם אחד שאלני מדוע כל חד מנייהו אין פועל כלל, ומאי שנא מדאמרין בעלמא דשני דברים המתירים מעלין זה בלא זה, והשבתי דשני דברים המתירים דמעלי זה בלא זה, היינו רק כששניהם עושים פעולה אחת, ואז כל אחד פועל מקצת פעולה, משא"כ מילה וטבילה דגר לכל אחד פעולה אחרת כי בגירות יש שני דברים הסרת ענין הכותיות וקבלת ענין הישראליות, עיין סנהדרין (נח ע"ב), יצא מכלל עכו"ם ולכלל ישראל לא בא, הרי דיש מיצוע לשני הדברים האלו, ופשוט מסברא גם כן, דלא כל מי שאינו עכו"ם הוא ישראל ממילא, ואדם הנברא ע"פ ספר יצירה אינו לא עכו"ם ולא ישראל, וא"כ הרי צריך בגירות שתי פעולות הסרת הכותיות והעשותו ישראל, וזהו שפועלים המילה והטבילה, כי הסרת הערלה מסרת תיעוב הכותיות, והטבילה נותנת קדושה ומקדשתו להיות ישראל, ולכן המילה קודמת לטבילה, וכעת מצאתי ממש כדברי בשו"ת רדב"ז ח"ג סימן תתק"יז ואמרתי שישו בני מעי שישו". ויעוין גם בגליוני השי"ס סנהדרין (נח ע"ב).

נראה להביא ראיה להנחה זו, שגר שמל ולא טבל יצא מכלל עכו"ם, מדברי השי"ך (יו"ד רסו ס"ק יח) שכתב בזה"ל: "כתב הרשב"ץ בתשובה על הא דתניא אין מפליגין בספינה פחות משלשה ימים קודם השבת שפירש הר"י דטעמא משום שהוא דבר שאי אפשר שלא יבוא לידי חילול שבת, ונראה כמתנה לחלל שבת דשלשה ימים קודם שבת מקרי שבת, דמכאן יש ללמוד שאסור למול הגר ביום ה' כדי שלא יבוא שלישי למילה בשבת ויצטרך לחלל עליו שבת, וכן תינוק שחלה ונתרפא ביום ה' בשבת ממתנין לו עד למחר, ואין דבריו נראין דהא אמרינן בשבת (יט ע"א) אהא דאין מפליגין בספינה היינו דוקא לדבר הרשות אבל לדבר מצוה שפיר דמי והוא מוסכם על כל הפוסקים כמו שנתבאר באו"ח סימן רמ"ח, והכא נמי אין לך מצוה גדולה מזו וכו". ויעוין ב"פתיחי תשובה" במה שהביא בשם "שאלת יעבי"ץ" (ח"יב צה): אע"פ שהשי"ך חולק על הרשב"ץ, בגר ודאי שאנו חוששים לדברי הרשב"ץ, כיון דאכתי לאו בר חיובא הוא, משא"כ בקטן, שבו אין חוששין לדבריו ומלים אותו בכל יום.

מבואר בדברי הרשב"ץ דגר שמל ולא טבל מחללים עליו שבת, שהרי בוודאי הרשב"ץ מדבר שמלו אותו ביום ה', ועדיין לא טבל, שהרי אין טובלים הגר, אלא לאחר שנתרפא, כמבואר ברמב"ם הל' איסורי ביאה (פ"י ד) ובשו"ע יו"ד (רסח ב), ואם נאמר, שגר שמל ולא טבל הוי נכרי לכל הדברים, כיצד מותר לחלל עליו שבת, אלא ע"כ שיצא מכלל עכו"ם, ו"בנין ציון" דלעיל סובר שגם חייב לשמור שבת, ולכן אתי שפיר דמחללים עליו שבת, וגם השי"ך סובר כך, והוא חולק על הרשב"ץ מטעמים אחרים.

לפי זה תתיישב קושיית "חלקת יואב" (תנינא ח, ד"ה ונלע"ד לתרץ) אהא דכתב הרמב"ם (איסורי ביאה פ"י ג ו): "וצריך לטבול בפני שלשה, והואיל והדבר צריך בית דין אין מטבילין אותו בשבת ולא ביו"ט". למה אסור לטבול בשבת, נימא חלל עליו שבת אחת כדי שישמור שבתות הרבה, כמו שכתב הר"ן דמותר לחלל שבת על עובר פחות מארבעים יום אף דהוא רק מיא בעלמא ואין כאן נפש, וע"כ דהוא מטעם כדי שישמור שבתות הרבה, וכן כתבו התוספות (ב"מ קיד ע"ב), דאליהו שהיה כהן החיה בנה של הצרפתית כיוון שהיה ברור לו שיחיהו ומותר משום פקו"נ. ואע"פ שכבר מת ואינו בכלל אשר יעשה אותם האדם וחי בהם, אלא ע"כ דהוא מטעם כדי שישמור שבתות הרבה. וכן בשו"ע או"ח (שו יד) נפסק: "מי שהוציאו בתו בשבת להוציאה מכלל ישראל מצוה לחלל שבת להצילה", וכתב הב"י דהוא מטעם חלל עליו שבת אחת כדי שישמור שבתות הרבה. ובשלמא למול גר בשבת לא התירו מהאי טעמא דלא שייך בזה כדי שישמור, דאדרבא

אחר המילה קרוב הדבר שנצטרך לחלל עליו שבת, ועוד כיוון שהמילה קשה עליו שמא יפרוש (ויעוין יו"ד רסח בט"ז סק"ד), וטעם זה כדי שישמור אינו מועיל על ספק, ומסיק שם "חלקת יואב" דלאחר המילה שפיר מותר להטבילו בשבת כדי שישמור שבתות הרבה, יע"ש. אך להאמור לעיל, שאחר שמל עצמו כבר חייב לשמור שבת, אי"כ לא שייך להתיר הטבילה משום כדי שישמור שבתות הרבה, דהא מחויב בשמירת שבת גם קודם הטבילה (ויעוין "ביאור הלכה" שכט, ד"ה אלא לפי שעה).

במסכת ע"ז (סד ע"ב) איתא: "גר תושב מייחדין אצלו יין, ולשאר כל דבריו הרי הוא כעכו"ם", ופירש רש"י: "דכיון דלא מל חשוד הוא לכל התורה". מדוע הזכיר רק "שלא מל", הא אינו גר עד שימול ויטבול, משמע דבמילה לחוד אינו נעשה חשוד לכל התורה, והיינו משום דיצא מכלל עכו"ם, שחייב לשמור שבת, ולכן יצא מכלל חשוד, ועדיין צ"ע אם לזה התכוון רש"י.

והנה ראיתי חידוש גדול ב"צפנת פענח" (תנינא דף לו ע"א) שכתב בזה"ל: "אם מל לשם גרות ובא על אשה, ולאחר זמן רב טבל, הוי גר למפרע ולא נפסלה, והך דע"ז (נט ע"א) שם מיירי שלא טבל כלל". לפי חידוש זה נראה דליכא ראייה מדברי הרשב"ץ דלעיל דאם מל ולא טבל יצא מכלל עכו"ם אע"פ שלא נכנס לכלל ישראל, אלא י"ל הא דמחללים עליו שבת הוא משום לכשיטבול יהיה גר למפרע משעת המילה, נמצא דמחללים שבת על ישראל גמור. ויש לעיין בחידוש זה, שכן לפיו כל גר שמל ועדיין לא טבל צריך להיות מחויב **בכל המצות**, שהרי כאשר יטבול ייחשב כיהודי משעת המילה, וזה לא שמענו. ואולי כוונתו מכאן ולהבא למפרע, דכל הנהגותיו כיהודי הן רק משעת הטבילה, אך אם טבל בסוף הווי גר למפרע.

עוד נראה להביא ראייה לכך שגר שמל ולא טבל המילה בלבד מחילה דינים מסוימים עליו, מהא דסברי רבנן במסכת בבא בתרא (נו ע"ב) לגבי עדות חזקת שלוש שנים, שאם אכל שנה ראשונה בפני שניים, שנייה בפני שניים, שלישית בפני שניים, הרי זה חזקה, ולא הוי חצי דבר, משא"כ בשניים אומרים אחת בגבה, ושניים אומרים בכריסה הווי חצי דבר. ופירש רב אלפס את החילוק שבין שני המקרים: בחזקה מהני סהדותיהו לענין פירות שאכל בשנה ראשונה, שחייב לשלם אם לא ימצא יותר עדים, משא"כ לגבי עדות דגדלות אין עדות של כל כת בפני עצמה מועילה כלל, דהני אמרי קטנה היא, והני אמרי קטנה היא. והנה נפסק ברמב"ם (איסורי ביאה פי"ג ז) כך: "בא ואמר נתגירת בבית דינו של פלוני והטבילוני, אינו נאמן לבוא בקהל, עד שיביא עדים". מבואר דבעינן עדים לעדות דגיו, ואם נאמר דמילה בלא טבילה אינה פועלת כל דין עליו, יוצא שאם באו שני עדים שראו המילה, ושניים אחרים מעידים שראו הטבילה, הוי חצי דבר, דהא כל כת בפני עצמה אינה מועילה כלל, ונדמה שלא קפדינן שאותם העדים יעידו גם על המילה וגם על הטבילה. אך אי נימא דמילה בלבד פועלת עליו דינים שיכול או צריך לשבות בשבת, אתי שפיר, דעדי מילה מהני סהדותיהו בלא עדי טבילה, ועדי טבילה בלא עדי מילה נמי מהני סהדותיהו, כמו שנכתב ב"חלקת יואב" (תנינא סימן ח), דאע"פ שבטבילה בלבד לא נעשה גר לגמרי, מ"מ נתקדש קצת ע"י הטבילה, ואסור לעבור על כל עבירות כישאל, יע"ש. ואי"כ אתי שפיר דלא קפדינן על כך שאותם העדים יעידו גם על המילה וגם על הטבילה.

ראיתי בשו"ת "אבני נזר" (יו"ד שנא) בזה"ל: "איתא בברייתא יבמות (מח ע"ב) מקיימים עבדים שאינם מלין דברי ר' ישמעאל. ר' עקיבא אומר אין מקיימין, אמר ליה ר' ישמעאל הרי הוא אומר וינפש בן אמתך, אמר ליה בלוקח עבד בין השמשות ולא הספיק למולו הכתוב מדבר, דכ"ע מיהת וינפש בן אמתך בעבד ערל כתיב מאי משמע, דתניא

וינפש בן אמתך בעבד ערל הכתוב מדבר, אתה אומר עבד ערל או אינו אלא בעבד מהול, כשהוא אומר למען ינוח עבדך ואמתך כמוך הרי עבד מהול אמור, הא מה אני מקיים וינפש בן אמתך בעבד ערל. תמוה לי, שהרי מילה היא קודם טבילה, וכל זמן שלא טבל הא לא מחייב במצוות, וא"כ צריך קרא דוינפש בן אמתך בין מילה לטבילה שהרי אין מטבילין אותו עד שיתרפא, אבל בשביל המילה אינו מחוייב במצוות, ומה נ"מ בין הספיק למולו או לא הספיק.

ועוד קשה, דנראה דאף למ"ד אין מקיימין עבד שאינו מהול, מ"מ מקיימין עבד שמל ולא טבל, דהא דאסור לקיים מי שאינו מהול היינו משום שחובה למול העבדים כמבואר בתוספות, אבל הטבילה משמע שאין חיוב עליה, כדמוכח מדברי הרמב"ם דטבילת עבדיו אינה מעכבתו באכילת הפסח. מ"מ מוכח דמקיימים עבדים שאינם טבולים, וא"כ בפשיטות משכחת לה מל ולא טבל דמותר להשהותו. כך זמן רב, וסבור הייתי לחדש ולומר דאף דאינו גר עד שימול ויטבול, מ"מ במצוות שבת שבמרה נצטוו וזה היה קודם טבילה, שהיה בשעת מתן תורה, כדי לקבל הזאה. ועל שבת נצטוו במרה מקרא דכתיב "שם שם לו חוק ומשפט ושם נסהו", ובזוה"ק (מ ע"א) כתב: "אימתי אתפרעו בשעתא דכתיב שם שם לו חוק ומשפט ושם נסהו". וזהו מיד לאחר גמר מילתם נצטוו על השבת, ע"כ לדורות נמי תיכף לאחר המילה מצווה על השבת. ואף שבפסח אסור קודם טבילה, כדילף מקרא דתושב ושכיר כדאיתא יבמות (עא ע"א), שאני פסח שנצטוו במצרים עוד קודם מילה, כמו שפירש"י פרשת בא, שמלו באותו הלילה ועשו פסח עוד קודם המילה. ע"כ הוראת שעה הייתה, ואין ללמוד ממנו לדורות שבמילה בלא טבילה יהיו מצווים בפסח, אבל שבת, שלא נצטוו עד אחר המילה, כ"ש לפי הזוה"ק שתיכף בגמר מילה היה הציווי על השבת. שפיר יש ללמוד מזה לדורות בגר שמל ולא טבל. ואתי שפיר סוגיא דיבמות. ולדינא אם נאסר גר שמל ולא טבל במלאכת שבת צע"ג.

והנה לפי טעם זה, כיוון שנצטוו במרה על השבת אע"פ שעדיין לא טבלו, לדורות נמי כל גר שמל ולא טבל מצווה על השבת. א"כ כיוון שנצטוו במרה על כיבוד אב ואם ודינים נוספים, כמבואר בסנהדרין (נו ע"ב), יהיה הדין גם שכל גר שמל ולא טבל מצווה על כיבוד אב ואם ודינים כדיני ישראל, ונדמה שזה לא שמענו.

ועוד כבר תמה הרמב"ן: "למה לא פירש כאן החוקים והמשפטים, ויאמר וידבר ה' אל משה צו את בניי, כאשר אמר בפרשיות הנזכרות למעלה דברו אל כל עדת בניי, וכן יעשה בכל המצוות באהל מועד, בערבות מואב, ופסח מדבר, ולשון רש"י שאמר פרשיות שיתעסקו הן, משמע שהודיעם החקים ההם ולימד אותם עתיד הקב"ה לצוות אתכם בכך, על הדרך שלמד אברהם אבינו את כל התורה, והיה זה להרגילם במצוות ולדעת אם יקבלו אותם בשמחה ובטוב לבב, והוא הנסיון שאמר ושם נסהו, והודיעם שעוד יצווים במצוות". לפי זה במרה לא נצטוו על השבת בתורת ציווי, וא"כ אין ללמוד מכאן לדורות שגר שמל ולא טבל מצווה על השבת. ודברי האבנ"ז בזה צ"ע.

ולדברי הרמב"ן נבין את דברי בעל הגדה של פסח שכתב: "אלו האכילנו את המן ולא נתן לנו את השבת דיינו", וצ"ע מדוע שינה סדר הדברים הרי השבת ניתנה לישראל במרה קודם ירידת המן, אלא ע"כ שבמרה לא ניתנה השבת בתורת ציווי.

הנה להנחה זו של "בנין ציון", שגר שמל ולא טבל אינו מוזהר על יום ולילה לא ישבותו, יש לעני"ד להביא ראיה מתפילת שמונה עשרה של שבת, שבה נאמר "ולא נתנו ה' אלקינו לגויי הארצות, ולא הנחלתו מלכנו לעובדי פסילים, וגם **במנוחתו** לא ישכנו **ערלים**". על מנוחת שבת נאמר כאן "לא ישכנו **ערלים**", דהיינו מי שלא מל, אך אם נימול הרי הוא בכלל השייכים למנוחת השבת. ובהנחה זו יישב "בנין ציון" את קושיית "פרשת

דרכים" הידועה על האבות שקיימו את כל התורה כולה עד שלא ניתנה: כיצד נהגו לגבי שמירת שבת, שהרי היה להם דין ישראל רק לחומרא, ואם ישבתו בשבת הרי הם מקילים בדיני בן נח שמוזהרים על השביתה בשבת. וכן הקשה אהא דתנן (מכשירין פרק ב ז): "מצא בה תינוק מושלך אם רוב עכו"ם, עכו"ם, אם רוב ישראל, ישראל, מחצה על מחצה, ישראל", ואיתא בתוספתא מחצה על מחצה מטילים עליו שתי חומרות, חיובי ישראל וחיובי בן נח. וא"כ כיצד ינהג לעניין שביתת שבת, דאם ישבות שמא בן נח הוא ואסור לשבות, ואם לא ישבות שמא ישראל הוא וחיוב לשבות. אך אם נאמר דאם מל עצמו אינו מוזהר בלא ישבותו, אתי שפיר, שהרי האבות מלו עצמם. ויעוין במהרש"א יומא (כח ע"ב), שאברהם אבינו קיים כל התורה לאחר שנימול. וכן בתינוק מושלך הרי חייב במילה שמא ישראל הוא, וממילא מותר לו לשבות.

עוד תירץ "בנין ציון" (בסימן קכו בהרחבה), שציווי שביתת ישראל ואזהרת שביתת בן נח אינם מעניין אחד, שבישראל תלוי בל"ט מלאכות, ובבן נח תלוי במלאכת טורח ויגיעה, וא"כ מי ששבת מל"ט מלאכות ונשא משא כבד ברשות היחיד לא עבר על יום ולילה לא ישבותו, וניתן לומר שהאבות קיימו שבת ועשו מלאכת יגיעה שאינה מל"ט מלאכות, וכן ינהג גם תינוק מושלך שנמצא במחצה על מחצה.

ותירוץ זה לעני"ד אינו עולה יפה לדברי הרמב"ם (שבת פכ"א א) שכתב: "נאמר בתורה תשבות, אפילו מדברים שאינם מלאכה חייב לשבות מהם", וכתב ה"מגיד משנה": "כוונת רבינו שהתורה אסרה מלאכות המבוארות על פי הדרך שנתבארו עניניהן ושיעוריהן, ועדיין היה אדם יכול להיות עמל בדברים שאינן מלאכות כל היום, לכך אמרה תורה תשבות", וכן כתב הרמב"ן בפירושו על התורה (ויקרא כג כד), וא"כ במלאכת יגיעה אע"פ שאין עובר הישראל על לאו, מ"מ עובר על מצות עשה דתשבות, וא"כ לא האבות ולא האסופי יכולים לעשות מלאכת יגיעה שאינה מל"ט מלאכות, דלצד שהם ישראל אסורים במלאכת יגיעה, דהא מבטלים העשה דתשבות.

בעל "פנים יפות" (עה"ת פ' נח) תירץ קושיא זו, דאזהרת יום ולילה לא ישבותו היא שלא יהיו שובתים יום ולילה שאחריו כדכתיב יום ולילה, ולפי זה אפשר שהאבות עשו מלאכה בערב שבת ובמוצאי שבת, וממילא כך ינהג גם תינוק שנמצא בעיר שחצייה ישראל וחצייה נכרים, אך "בנין ציון" שם דוחה הנחה זו דבב"נ הלילה הולך אחר היום, יע"ש.

"מנחת חינוך" (מצוה לב) תירץ לפי מה שכתב הרמב"ם (מלכים פ"ט ז), דשיעורין לא נאמרו לבני נח. לפי זה, לא מיבעיא לסוברים שבאיסורי שבת לא אמרינן חצי שיעור אסור מהתורה, שא"כ משכחת לה שעושה חצי שיעור במלאכה הצריכה שיעור, וא"כ אם האסופי הוא בן נח הרי לא שבת דבב"נ לא נאמרו שיעורין, ואם הוא ישראל הרי לא עשה איסור כלל כיוון דבמלאכת שבת לא נאסר חצי שיעור, ואפשר דאפילו מדרבנן אינו אסור, אלא אפילו לסוברים דגם באיסורי שבת חצי שיעור אסור מן התורה, מ"מ בכהאי גוונא היכא שעושה לשם מצוה, חצי שיעור אינו אסור כלל, כיוון דעיקר הטעם משום חזי לאצטרופי ויעשה שיעור שלם, כאן בוודאי לא יעשה יותר כיוון דכל עצמו אינו עושה רק כדי לצאת ידי המצוה, כן היה נראה לכאורה לומר. ולדעת הרמב"ם (מלכים פ"י ט), דגוי ששבת אינו חייב, ועיקר הטעם משום דאסור לחדש דת לעצמו, א"כ כיוון דמחויב מטעם ספק ישראל לשבות אין זה מחדש דת לעצמו, עכ"ד. ועוד תירצו, שילבש טלית מצויצת, ואם הוא ישראל לא עשה כל מלאכה כיוון שהחוטים נחשבים נוי לבגד, ואם הוא נכרי הרי עשה מלאכה שהוציא מרשות לרשות את חוטי הציצית.

בעל "זית רענן" (ח"ב נח) תירץ, שהאבות עשו מלאכה ע"י שליח נכרי, דלפי דיני ישראל אין שליחות לעכו"ם, וא"כ המשלח לא עבר כלל, ולפי דיני בן נח יש שליחות מבן נח לבן נח, ונחשב כאילו עשה המלאכה בעצמו. וצ"ל דסבירא ליה כדעת ה"ע"טורי, דאמירה לנכרי מותרת במקום מצוה. אך תירוץ זה לא יעלה יפה לדברי החת"ס בתשובותיו (או"ח פ"ד; חו"מ קפה; ובחי'דושי' שבת קט), שכתב דבמלאכת שבת עיקר קפידת התורה שגוף האדם ינזק, ולא שייד דין שליחות, כיוון שגוף המשלח נזק. וכן לא יעלה יפה מה שכתב דלפי דיני ישראל אין שליחות לעכו"ם, וא"כ המשלח לא עבר כלום, לשיטת ה"נתיבות" (קפב א) ו"מחנה אפרים" (שליחות יא), שבשליחות למעשה שיש לו תוקף בפני עצמו גם בלא העברת כוח המשלח לשליח, כגון שליחות להזיק או להקיף פאות יש שליחות לעכו"ם, וא"כ בשליחות לעשות מלאכה בשבת אין צורך להעביר כוח המשלח לשליח לעצם המעשה, וא"כ יש שליחות לעכו"ם, ונחשב הישראל כאילו עשה המלאכה בעצמו, שהרי בעל "זית רענן" סובר שיש שליחות במלאכת שבת.

לעני"ד נראה ליישב בדרך אחרת. איתא בשו"ע או"ח (ש"ד ג): "אינו יהודי גמור שהוא שכיר אין רבו מצווה על שביתתו", וכתב המג"א, שאם קיבל עליו מצוות הנהוגות בעבד והוא שכיר, אין רבו מצווה על שביתתו כשעושה לעצמו, דלא הזהירה תורה אלא על עבד הקנוי קניין עולם, אבל העבד אסור בעשיית מלאכה אפילו לעצמו דהא קיבל עליו מצוות הנהוגות באשה. והקשה "ביאור הלכה" בזה הלשון: "וצע"ג כיון שאין קנוי לו, הלא בודאי אין גרות לחצאין, ומאי מהני קבלתו למצוות הנהוגות בעבד הלא קי"ל בבכורות (ל ע"ב) אינו יהודי שבה לקבל עליו דברי תורה חוץ מדבר אחד אין מקבלין אותו. ודווקא עבד שגופו קנוי ויש עליו שם עבד גילתה לנו התורה דבאיש כזה די אם יקיים רק מצוות הנהוגות באשה, משא"כ באדם דעלמא אין לנו בתורה רק או גר תושב או ישראל גמור, וזה שלא רצה לקבל עליו כל התורה מסתברא דאין מדרגתו אלא של גר ותושב בעלמא, ומנא ליה למג"א שיהיה עדיף מגר ותושב דהוא אסור לשבות בשבת, וזה יהיה מהני קבלתו שיהיה מחויב לעצמו להיזהר במצוות שבת כישראל. וא"כ לפי"ז ימצא איש שיוצא מכלל גר תושב בהרבה מצוות יותר כפי קבלתו, ולכלל ישראל לא בא, וגם בכלל עבד אינו, ומנא ליה זה.

אחר כותבי כל זה התבוננתי שאפשר לקיים דבריו, דסבירא ליה למג"א דגר תושב גופא אם רצה לקבל עליו בעת תחילת גרותו מצוות נוספות, מלבד שבע המצוות, גם כן חלה קבלתו ומחויב אח"כ לקיימן, אלא מה דנקטו שבע, לאשמועינן רבותא, דאף שבע מצוות מחויב לקיים כל בן נח, ומאי רבותייהו, אפי"ה חלה הקבלה, ובכלל גר תושב הוא לעניין שמצווין להחיותו, וכל שכן אם קיבל עליו יותר מצוות בוודאי מהני. ולא תקשה על זה האיך ישמור שבת, והלא גר תושב אסור לשמור שבת, כדמוכח ביבמות (מח ע"ב, תוסי' בד"ה זה גר), דזהו סתם גר תושב שלא קיבל עליו אלא שבע מצוות כנהוג, וא"כ לעניין שאר מצוות הוא כאינו יהודי גמור, משא"כ כשקיבל עליו עוד מצוות בתחילת גרותו, ובכללן הייתה גם שבת, בוודאי יכול לקיימן, ומחויב לקיימן. ומה דאיתא בבכורות, דאינו יהודי שרצה לקבל כל התורה כולה חוץ מדבר אחד אין מקבלין אותו, היינו לעניין לעשותו ישראל גמור, אבל לא לעניין גר תושב. וקצת סמך מצאתי לדברי ה"מגן אברהם" ממה דאיתא בעבודה זרה (סד ע"ב): "איזהו גר תושב? חכמים אומרים כל שקיבל עליו שבע מצוות בני נח, ואחרים אומרים כל שקיבל עליו כל המצוות חוץ מאיסור נבלות", אלמא דלאחרים בודאי חלה הקבלה על כל המצוות חוץ מאיסור נבלות [ומ"מ אינו בכלל ישראל כיון ששייר דבר אחד כמו שכתבנו למעלה], והוא הדין לחכמים אם קיבל חלה הקבלה, דכל דאיכא למעט בפלוגתא טפי עדיף. זהו הנלענ"ד ביישוב דבריו.

לאור הסבר זה מצאנו עצה פשוטה לתינוק מושלך בעיר שחצייה ישראל וחצייה נכרים, כיצד ינהג לגבי שבת, יקבל עליו לשמור שבת, ואז אפילו הוא בן נח מחויב לשבות בשבת. וכן האבות קיבלו על עצמם לשמור שבת, וממילא אף אם דינם כבני נח מחויבים לשבות בשבת מצד קבלתם. על עצה זו כתב לי הגאון רבי יצחק זילברשטיין שליט"א, רב דרמת אלחנן ב"ב, שכוחה יפה רק בשעה שהיובל נוהג, אבל בזמן הזה, לפי הרמב"ם פ"ד מאיסורי ביאה, אין מקבלים גר תושב.

לעני"ד נראה, שבמה שכתב "ביאור הלכה" (שד"ג), שכן נח המקבל על עצמו לשמור יותר משבע מצוות חייב לקיים קבלתו, אין כוונתו שזה מועיל דווקא בעת קבלתו כגר תושב, אלא בדרך כלל בן נח מוסיף על עצמו יותר מצוות בעת קבלתו כגר תושב, אך אם בן נח יקבל על עצמו בשבועה לשמור יותר משבע מצוות, אפילו בזמן הזה שבו אין מקבלים גר תושב, עליו לקיים שבועתו. הוכחה לכך יש מהא דכתב "ביאור הלכה" (לט"ג, ד"ה כשר לכתוב תפילין), שגר תושב שקיבל עליו כל המצוות חוץ מאיסור נבלות אינו נחשב לבר קשירה ופסול לכתוב תפילין, ודימה זאת לאשה ועבד שקיבלו על עצמם מצות תפילין, שאינם נחשבים לבר קשירה. הרי מוכח דסבירא ליה שכן נח המקבל על עצמו תוספת מצוות בעת קבלתו לגר תושב הרי זה בבחינת נדר או שבועה שחייבים לקיימם מצד הקבלה, אך אין תוספת זו מדין קבלת גרות. דאילו תוספת זו הייתה תוספת מדין גרות, היה צריך להיחשב לבר קשירה דמוזהר על זה מצד עצמו, ואין זה דומה כלל לאשה ועבד שקיבלו על עצמם מצות תפילין, דהתם קבלה זו היא מדין נדר, ואינם מוזהרים בעצם דין קשירה, ומשום כך נחשבים ללאו בני קשירה.

לכן נראה לעני"ד שכן נח שיקבל על עצמו בזמן הזה בשבועה לשמור שבת, חייב לשמור שבת מצד שבועתו. ויעוין ב"משנה למלך" (מלכים פ"י ז) שכתב בשם הירושלמי, שכן נח מצווה על איסור שבועה דהוי בכלל ברכת השם. ב"משך חכמה" (יתרו ד"ה כי לא ינקה) נכתב ששבועה היא מצוה שכלית, ובן נח חייב לקיים שבועתו, ונענש בידי שמים על הפרת שבועתו, וא"כ גם בתינוק מושלך בזמן הזה יקבל על עצמו בשבועה לשמור שבת, וממילא חייב לשמור שבת גם אם הוא בן נח. וכבר כתב בעל "חמדת ישראל" (נר מצוה לה), ב"נ שאינו מקיים שבע מצוות צריך קבלה להיות דינו כגר תושב, אבל מי שמיום שנתחייב במצוות נוהג כגר תושב, ואינו עובר על שבע מצוות, הרי הוא ממילא בכלל גר תושב, כיוון דלא חטא ואין צריך קבלה מחדש.

וא"כ גם בזמן הזה אותו תינוק מושלך כיוון שאינו עובר על אחת משבע מצוות, אינו זקוק לקבלה כגר תושב, ומיד בגדלותו יקבל עליו לשמור שבת, כמבואר לעיל. הנה שיטת רש"י (יבמות מח ע"ב) היא שגר תושב הזהירו הכתוב על השבת, כיוון שמחלל שבת הרי הוא כעכו"ם, וכיוון שגר תושב קיבל על עצמו לא לעבוד עבודה זרה, ממילא אסור לו לחלל את השבת. והתוספות הקשו, הרי בן נח מצווה רק על שבע מצוות, ולשיטת רש"י יש יותר משבע מצוות. ועוד, בן נח ששבת חייב מיתה. ותירץ הרב מפוניבז' זצ"ל, ראש ישיבת פוניבז', אמנם בן נח מצווה שלא לעבוד עבודה זרה, ואין שמירת שבת בכלל זה, אבל גר תושב קיבל על עצמו שלא לעבוד עבודה זרה כדרך ישראל, והיינו שעובדים להקב"ה לבדו, וקבלה זו כוללת בתוכה גם שמירת שבת המעידה על בריאת העולם ע"י הקב"ה, וכמו שכתב רש"י במסכת חולין (ה ע"ב). וא"כ בגר תושב שמירת שבת כלולה באיסור עבודה זרה, ואין כאן כל מצוה נוספת על שבע מצוות, ולשיטה זו תינוק המושלך אין כל צורך שיקבל על עצמו קבלה מיוחדת לשמירת שבת.

יש לעיין בדעת "בנין ציון", הסובר שגר שמל ולא טבל אין עליו האיסור של יום ולילה לא ישבותו, וכן בקביעתו שלא רק שאין עליו איסור לשבות, אלא חובה עליו לשבות

בשבת. האם, לדעתו, הותר לו גם האיסור ללמוד תורה שלא בשבע מצוות שלו, והרי מבואר בסנהדרין (נט ע"א), כי עכו"ם שעוסק בתורה חייב מיתה שנאמר תורה צוה לנו משה מורשה, לנו מורשה ולא להם, ואיכא משום גזל, ולמ"ד מאורסה הוי ליה בכלל גילוי עריות, וכך פסק הרמב"ם בהלכות מלכים (פ"י ט).

הנה לדעת המהרש"א במסכת שבת (לא ע"א) ודאי שמוותר לו ללמוד תורה, דאיתא התם "מעשה בנכרי אחד שהיה עובר אחרי בית המדרש ושמע קול סופר שהיה אומר 'ואלה הבגדים אשר יעשו חשן ואפוד'. אמר הללו למי, אמרו לו לכהן גדול. אמר אותו נכרי בעצמו אלך ואתגייר בשביל שישמוני כהן גדול. בא לפני הלל גייריה. אמר ליה כלום מעמידין מלך אלא למי שיודע טכסיסי מלכות. הלך וקרא. כיון שהגיע ליהוזר הקרב יומתי, אמר ליה מקרא זה על מי נאמר, אמר ליה אפילו על דוד מלך ישראל. נשא אותו גר קל וחומר בעצמו, ומה ישראל שנקראו בנים למקום כתיב עליהם 'יהוזר הקרב יומתי', גר הקל שבא במקלו ובתרמילו על אחת כמה וכמה". וכתב המהרש"א בזה הלשון: "ומיהו קצת קשה, הא אין מקבלין גרים משום שולחן מלכים, וצריך לומר הא דאמרינן וגייריה לאו דווקא, אלא דלא גייריה עד לבתר דידע דגר אסור בכהונה, ואין להקשות א"כ איך למדו תורה מקודם שנתגייר, הא נכרי הלומד תורה חייב מיתה, יש לומר דכיוון שבא להתגייר שרי ללמדו תורה". מבואר בדברי המהרש"א, שאפילו אם רק בא להתגייר מותר ללמדו תורה, א"כ כל שכן אם כבר מל עצמו לשם גרות, ורק לא טבל עדיין, שמוותר בלימוד תורה.

אכן ראיתי במאירי סנהדרין (נט ע"א), שכתב כדברי המהרש"א, וזה לשונו: "אם עסק בתורה שלא לכוונת קיום עיקרי מצוותיה אלא שלבו חפץ לירד לידיעת תורתינו ותלמודינו ראוי ליענש, מפני שבני אדם סבורים עליו שהוא משלנו, מתוך שרואים אותו יודע ויבואו לטעות אחריו, ומ"מ כל שהוא עוסק בעיקרי שבע מצוות ובפרטיהם, ובמה שיוצא מהם, אע"פ שרוב גופי תורה נכללים בהם, מכבדים אותו אפילו ככהן גדול, שאין כאן חשש לטעות אחריו שהרי אף בשלו הוא עוסק, וכל שכן אם חקירתו על דעת לבוא עד תכלית שלימות תורתנו עד שאם ימצאנה שלימה יחזור ויתגייר, וכל שכן אם עוסק ומקיים עיקרי מצוותיה לשמה אף בשאר חלקים שבה שלא משבע מצוות". ויעוין גם בבמדבר רבה (יג טז): "גוי המתגייר ועוסק בתורה הרי הוא ככהן גדול". אך כל הספק דלעיל הוא לדעת רע"א, שחולק בזה על המהרש"א בתשובותיו (סימן מא), וזה לשונו: "מה שהקשה המהרש"א כך הקשו התוספות במסכת יבמות (כד, ע"ב, ד"ה לא בימי דוד) ותירצו דבטוח היה הלל דסופו לשם שמים, וכן כתבו שם (דף קט, ע"ב, ד"ה רעה) הרי דסבירא להו לתוספות דגייריה קודם שלמדו, א"כ אזדא ראיית המהרש"א דאחר הגירות אף דעדיין לא היה לשם שמים, מ"מ בדיעבד הוי גר ומותר ללמדו תורה, ובסוף קיבל הגירות לשם שמים, וקצת מוכח בהיפוך דסבירא להו לתוספות דאסור ללמד קודם גרות, מדלא תירצו כמהרש"א דלא גייריה עד שלמדו, ואף דיש לומר דדחיקא להו לישנא דגמרא מדאמרינן בא לפני הלל גייריה, משמע דמיד גייריה, מ"מ היא גופא קשיא על הלל אמאי סמך על בטחונו שבסופו יהיה לשם שמים, אמאי לא המתין לגייריה עד אחר שילמוד עמו ויתברר דכוונתו לשם שמים, אלא ודאי שאסור ללמדו מקודם, ויש לדחות קצת, עכ"פ אזדא ראיית המהרש"א, ואין בכוחי להתיר ללמדו תורה אף שלומד על מנת להתגייר".

לאור מסקנת רע"א, שאין בכוחו להתיר ללמדו תורה, גם אם לומד על מנת להתגייר, יש עדיין מקום להסתפק במקרה שכבר מל עצמו לשם גרות ועדיין לא טבל, אם עדיין עומד באיסור ללמוד וללמדו תורה. נראה לענ"ד לומר, שטעם "בנין ציון" לעניין שבייתה

בשבת תקף גם בעניין לימוד תורה. דלעניין שביתה בשבת כתב, דכיוון דנכנס לברית האחת, אי אפשר לאסרו בברית האחרת, דברית המילה גוררת אחריה את ברית השבת. אותה סברא קיימת גם לגבי לימוד תורה, דאיתא במסכת פסחים (סח ע"ב), שאלמלא תורה לא נתקיימו שמים וארץ, שנאמר 'אם לא בריתי יומם ולילה חוקות שמים וארץ לא שמת', וכתב רש"י, דהיינו לימוד תורה שכתוב בו 'והגית בו יומם ולילה'.

מבואר דבמצות לימוד תורה נכרתה ברית מיוחדת עם הקב"ה, וא"כ גר שמל עצמו ברית המילה גוררת אחריה גם ברית של תורה, ולא שייך לאסרו בתלמוד תורה. ולפי מה שקבע "בנין ציון", שחובה עליו לשבות בשבת, הכי נמי יש לקבוע לגבי תלמוד תורה, שיהיה חייב בו. ויעוין עוד בשו"ת רע"א (סימן מב) על הקשר שבין מילה לתורה, וזה לשונו: "איתא במתניתין (נדרים לב) גדולה מילה שאלמלא היא לא ברא הקב"ה עולמו, שנאמר 'אם לא בריתי יומם ולילה חוקות שמים וארץ לא שמת', ואמרינן שם גדולה תורה שאלמלא תורה לא נתקיימו שמים וארץ שנאמר 'אם לא בריתי יומם ולילה חוקות שמים וארץ לא שמת', משמע דאם לא בריתי קאי אתרוויהו על מילה ועל תורה, והנה על התורה הפשט פשוט, בריתי יומם ולילה דכתיב בו והגית בו יומם ולילה, אבל על המילה הרי אינה נוהגת בלילה, ובתוספות יו"ט נדרים כתב דפסקיה לקרא, אם לא בריתי, אזי יומם ולילה חוקות שמים וארץ לא שמת, דהיינו את הכל לא שמת. והוא דחוק, ויותר נראה דבאמת מילה ותורה שייכים אהדדי וכמו שכתב ב"עוללות אפרים" (מאמר שצ"ב) ש"מילה חיצונית" היא סיבה למילה פנימית מערלת הלב, כשימול ערלת לבבו אז יהיו חדרי לבו פתוחים להבין ולהשכיל, א"כ מילה מבוא למילת הלב להבין ולהשכיל בתורה ומצוות, א"כ יש לומר דאם לא בריתי היינו ג"כ מילה דעל ידי זה בא לשערי תורה להגות יומם ולילה. וממותק בזה יותר דברי הלבוש דברכת להכניסו בבריתו של אברהם אבינו היינו על הגרירה ממצוה זו למצות לימוד תורה, דזה נגרר מתוך המילה דיזכה למול ערלת לבו להשכיל בתורה ומצוות".

ויעוין עוד בהא דאיתא במסכת תענית (יח ע"ב), שנגזר על ישראל שלא יעסקו בתורה, ושלא ימולו בניהם, ושיחללו שבתות. והסביר בעל "עמק ברכה" (תענית ו), שגזרו דווקא על שלוש מצוות אלו, משום שמתוך כל תרי"ג מצוות לא מצאנו מצוה הנקראת ברית אלא אלו: גבי שבת כתיב "ושמרו בני" את השבת לעשות את השבת לדורתם **ברית** עולם"; גבי מילה כתיב "ואתה את **בריתי** תשמר"; וגבי תורה כתיב "אם לא **בריתי** יומם ולילה חוקות שמים וארץ לא שמת". ואף שהקב"ה כרת ברית עם ישראל בחורב על כל תרי"ג מצוות, זוהי ברית כוללת, אבל בפרטות לא מצינו מצוה שיש בה כריתת ברית, אלא שלוש אלה. ומפני זה מצינו ששלוש מצוות אלה שונות מכל תרי"ג מצוות בכך שחיובן הוא גם על הקטנים: מילה – "**בן שמונת ימים ימול לכם כל זכר**"; שבת – "**לא תעשה כל מלאכה אתה ובנך**", שהאב מוזהר על בנו הקטן מדאורייתא, כדאיתא במכילתא, ובשאר מצוות הוא רק דרבנן; תורה – "**ולמדתם אותם את בניכם**". מאחר שמצוות אלה, שהן ברית בין ישראל לאביהם שבשמים מוכרחות להתקיים גם בקטנות, ע"כ הקטרוג עליהן גדול יותר מאשר בכל מצוה אחרת, מפני שהשטן משתדל להפסיק ולבטל עיקר הקשר והברית מישראל. כתוצאה מכך דווקא עליהן גזרו האומות, ובכל הדורות השתדלו להשבית את ישראל מהן.

נראה להביא ראיה נאמנה להנחה זו, שגוי שמל ולא טבל מותר ללמוד תורה, מדברי הזוהר הקדוש (פרשת אחרי דף עג ע"א), וזה לשונו: "וכל מאן דלא אתגזר ויהבין ליה אפילו אות זעירא דאורייתא כאילו חריב עלמא ומשקר בשמא דקודשא בריך הוא, דכולא בהאי תליא ודא אתקשר דכתיב אם לא בריתי וכו'". הרי כתב בהדיא, דכל מאן

דלא אתגור, היינו שלא מל עצמו, אסור למסור לו אפילו אות זעירא, משמע דאם מל עצמו, אע"פ שעדיין לא טבל, אין כל איסור ללמדו תורה. וכן יעוין במדרש תנחומא משפטים פ"ה, לגבי אונקלוס הגר בן אחותו של אדריאנוס, שהיה מבקש להתגייר, ושאלו אדריאנוס על מה עשית הדבר הזה, אמר לו שבקשתי ללמוד תורה, אמר לו היה לך ללמוד תורה ולא למול, אמר לו אונקלוס לעולם אם אין אדם נימול אינו יכול ללמוד תורה, שנאמר "מגיד דבריו ליעקב", למי שמל כיעקב, לא עשה כן לכל גוי משום שהם ערלים. מכאן שלימוד תורה תלוי במילה.

עוד ראיתי בספר "דברי שאול" להגאון רבי יוסף שאול נתנון זצ"ל, פרשת נח, שכתב בזה הלשון: "יום ולילה לא ישבותו, חז"ל דרשו בן נח ששבת חייב מיתה, נראה לדעתי על דרך שאמרו יפה תלמוד עם דרך ארץ שיגיעת שניהם משכחת עוון, ולפי זה בן נח שאינו מצווה על תלמוד תורה, ובשבע מצוות מצווה, אסרה עליו התורה לשבות, כדי שלא יעשה עוון". עתה לפי "בנין ציון", שאם מל ולא טבל צריך לשבות שבת, יוצא שבמצב זה לא יהיה לו דרך ארץ שישכחו מעוון, ע"כ שיש עליו חיוב ללמוד תורה אע"פ שעדיין לא טבל, והתורה תשכחו מעוון.

לפי הנחה זו, שגר שמל ולא טבל מותר בלימוד תורה, נראה ליישב קושיית בעל "פרשת דרכים" (דרוש ראשון ד ע"א), שהקשה מהא דאמרין בבראשית רבה (צ"ד א): "ריש לקיש בשם ר' יוחנן בר שאול אמר: אם יאמין לכם הרי מוטב, ואם לאו אתם אומרים לו בשעה שפירשתי ממך לא בפרשת עגלה ערופה הייתי עוסק, הדא הוא דתימא וירא את העגלות וגוי ותחי רוח יעקב". וקשה להני שיטות חכמי צרפת המובאות ברמב"ן עה"ת פרשת אמור, והרא"ם פרשת שמות, דסבירא להו שהאבות לא יצאו מכלל בני נח להקל, א"כ מי התיר ליעקב וליוסף לעסוק בפרשת עגלה ערופה, והלא הלכה רווחת היא שעכו"ם העוסק בתורה חייב מיתה, ולא הותר להם ללמוד אלא בשבע מצוות דידהו. ותירץ שכל האיסור לבן נח ללמוד תורה הוא משום גזל, או משום גילוי עריות, דכתיב "תורה צוה לנו משה מורשה", וכל זה לא שייך אלא מסיני ואילך, משעה שניתנה תורה לישראל, ולא לפני מתן תורה. ולדברינו לעיל יש לומר, כיוון שיעקב ויוסף נכנסו לברית מילה, א"כ מילת הגוף גוררת אחריה ברית תורה, ומותר היה להם לעסוק בכל התורה כולה.

אך נראה, שקושיית בעל "פרשת דרכים" מעיקרא ליתא, דאיתא בספרי דברים פרשת זאת הברכה על הפסוק "**תורה צוה לנו משה מורשה קהלת יעקב**" בזה"ל: "תורה צוה לנו, לא ממש לבד אנו אוחזים את התורה, שאף אבותינו זכו בה, שנאמר מורשה קהלת יעקב". מבואר שהתורה אשר צוה לנו משה היא מורשה של קהילת ישראל עוד מיעקב, כלומר התורה ניתנה עוד לאבותינו שזכו בה, אך הקיום בפועל ניתן ממש בהר סיני, וא"כ הקושיה מעיקרא ליתא, דהא התורה ניתנה ליעקב, וממילא שפיר עסקו יעקב ויוסף בפרשת עגלה ערופה.

נסיים בחידושו של בעל הגהות יעב"ץ, סנהדרין (נט ע"א), בהאי דינא דעכו"ם שעוסק בתורה חייב מיתה משום גזל. וזה לשונו: "יש לדקדק מה ענין גזל בלמוד תורה, והלא אין גזל אלא כעין ויגזול את החנית מיד המצרי דחסריה מידי, ומה אנו חסרים אם עכו"ם עוסק בתורה, כלום לקח התורה מידינו בכך, וי"ל דעוסק בתורה היינו שיושב ודורש בה ומפרש סתומותיה, ומה שהיה ראוי לישראל לאמרו, קדם הוא וזכה היינו ודאי גזלה". ויש להקשות על תירוצו מהא דאיתא במסכת חגיגה (יג ע"א): "אין מוסרין דברי תורה לעובד כוכבים שנאמר 'לא עשה כן לכל גוי ומשפטים בל ידעום'", והקשו התוספות, תיפוק ליה דעכו"ם העוסק בתורה חייב מיתה, וממילא המלמדו עובר אלפני עור לא תתן

מכשול, ותירצו דמיירי אפילו היכא דאיכא עכו"ם אחר שרוצה ללמדו דליכא לפני עור משום דלא הוי בתרי עברא דנהרא, ומ"מ אסור משום 'מגיד דבריו ליעקב' וכו'. ולתירוץ יעביץ אין כלל קושיה, דעכו"ם העוסק בתורה דחייב מיתה היינו דווקא בדורש ומפרש סתומותיה, ואיצטריך קרא ד"מגיד דבריו ליעקב", לאסור למסור לו דברי תורה שלא גילה בה צפונותיה. ויש לומר שיעביץ יסביר שכל קושיית התוספות הייתה למ"ד מאורסה, ועכו"ם שעוסק בתורה חייב משום גילוי עריות, ולכן שפיר הקשו דאיכא לפני עור שמכשילו בעריות. וכן צריך לומר במסכת סנהדרין (נט ע"א) אחר שהגמרא כתבה מ"ד מורשה מיגזל קא גזיל לה, מ"ד מאורסה דינו כנערה המאורסה דבסקילה. שאלה על זה הגמרא הרי ר"מ אומר שעכו"ם העוסק בתורה הרי הוא ככהן גדול, ותירצה הגמרא דדווקא בשבע מצוות דידהו הוא ככהן גדול. ולפי יעביץ יכלה הגמרא לתרץ הא דעכו"ם שעוסק בתורה חייב מיתה היינו דווקא בדורש ומפרש סתומותיה, דאיכא משום גזל, אך אם לומד תורה ואינו מפרש סתומותיה הרי הוא ככהן גדול. ולפי זה אין צורך לצמצם דברי ר"מ לשבע מצוות דווקא. וצריך לומר, שהגמרא הוזקה לומר זאת למ"ד מאורסה, שלפיו האיסור הוא משום עריות.

שוב ראיתי בספר "מרומי שדה" לנצי"ב (סנהדרין נט ע"א), שגם למ"ד שהאיסור משום עריות הוא דווקא כשמחדש הלכה בלימודו. וזה לשונו: "גוי שעוסק בתורה דוקא שמחדש הלכה בלימוד זהו נקרא עוסק, ועל זה הוזהרו גויים, משא"כ ללמוד מה שמבואר בלי עיונו אינו איסור, והגוי שבא לעיין ולהוציא הלכה הרי זה כבא על ארוסתו, משא"כ בלי עיון מעצמו, אינו אלא כרואה ומביט בפני ארוסתו של חברו".

עוד ראיתי חידוש גדול ב"טורי אבן" (השמטה למסכת חגיגה י"ג, ע"א) על הא דאיתא התם אין מוסרין דברי תורה לעכו"ם, שנאמר "מגיד דבריו ליעקב וגו' לא עשה כן לכל גוי", והקשו התוספות תיפוק ליה דעכו"ם העוסק בתורה חייב מיתה, וממילא המוסרו עובר בלפני עור, ותירצו דצריך לקרוא היכא דאיכא נכרי אחר שרוצה ללמדו, דליכא לפני עור דלא הוי תרי עברי דנהרא, מ"מ אסור משום מגיד דבריו ליעקב. ובעל "טורי אבן" תירץ בזה"ל: "ולי נראה דלא קשיא מידי, דהא מפורש התם דהוא משום לתא דגזל נגעו בה, והיכא דישראל מוסר לו ומלמדו ברצונו תו ליכא משום גזל, דלא יהא אלא ממונא אי יהיב ליה מדעתו תו ליכא משום גזל, ואע"ג דהיא מורשה לכל ישראל, ואטו דבר של שותפות שנתן אחד מהם לאחר להשתמש מי לית ביה משום גזל אם משתמש בלי רשות השני, י"ל דהני מילי בדבר המחסרו בשימוש דאיכא פסידא לשני, אבל בדבר שאין מחסרו כגון לימוד תורה, רשות מאחד מן השותפין סגי, ונתו לית ביה משום גזל, ואסור רק משום מגיד דבריו ליעקב". ודבריו צ"ע. אם גוי הלומד תורה נחשב לגזלן אע"פ שאין ישראל חסר, מאי מהני נתינת רשות של אחד השותפין, סוף כל סוף שאר השותפין לא נתנו רשות, ולגביהן נחשב גזלן, ואי משום דליכא לגבייהו פסידא דלא חסרי כלום, א"כ לא להוי גזלן כלל, ומדוע צריך קבלת רשות כלל?

לענ"ד נראה ליישב קושיית יעביץ ע"פ מה שהביא ב"שדה חמד" (פאת השדה מערכת א קב) בשם שו"ת "בשמים ראש" (סימן שכז): "הא דאסור ללמדם תורה אין הטעם משום תקנתא דידהו, אבל איסור גמור להוציא קדושתנו וסגולתנו אשר בה נבדלנו מעכו"ם לתת להם". לאור זה נראה דגם האיסור על הגוי ללמוד תורה משום גזל הוא משום שמבטל ומקטין את הייחוד של עם ישראל, כמו שכתוב "כי היא חכמתכם ובינתכם לעיני העמים" וגו', ואם גם עכו"ם עוסק בתורה הרי הוא מחסר את הסגולה המיוחדת של עם ישראל. ואין לך חיסרון גדול מזה. ולכן הוי בכלל גזל. ולפי"ז נראה, שלא שייך לומר שאם ישראל נותן רשות ליכא משום גזל, כדברי "טורי אבן" דלעיל, דאין

שום בריה בישראל שיש לה הזכות לוותר על סגולה זו. ולא שייך לומר מה שכתב גם כיוון דאחרים אינם חסרים סגי ברשות מאחד השותפין בלבד, דהכא אחרים חסרים, שהרי מבטל את הייחוד של עם ישראל.

עוד נראה ליישב בדרך אחרת. הגמרא במסכת ב"מ (סא ע"ב) שואלת מדוע יש צורך בפסוק מיוחד "לא תגנבו", הרי אפשר ללמוד זאת מאיסורי ריבית ואונאה, שהרי מחסרו ממון. עונה הגמרא: לא תגנבו ע"מ למיקט, לא תגנבו ע"מ לשלם תשלומי כפל [שרוצה להנותו ויודע בו שלא יקבל – רש"י]. לפי החינוך (מצוה רכד) אין דרשה זו אסמכתא בעלמא, אלא לאו מן התורה, והריטב"א בסוגיא זו הוסיף, שגם בגזלה ע"מ למיקט או ע"מ לשלם תשלומי כפל עוברים בלאו דילפינן מגנבה, וכן כתבו בלבוש ש"ך ופרישה חו"מ שנט. ועוד כתב הריטב"א סוף פרק המפקיד (מא ע"א), שהגזל ע"מ לשלם חייב באונסין [ויעוין בזה בקצה"ח שמח א]. וא"כ האיסור של גניבה וגזילה אינו רק משום עיכוב ממון זולתו, אלא אפילו אם מטרת הגניבה או הגזילה היא לטובת הנגזל, כגון ע"מ לשלם תשלומי כפל, גם אז אסרה תורה, משום שאת עצם מעשה הגניבה או הגזילה אסרה תורה. ממילא לא קשיא מידי קושיית יעב"ץ, שגוי הלומד תורה אין מחסר כלום מהישראל ומדוע נחשב לגזל, דאין האיסור משום חסרון הממון, אלא עצם המעשה הוא האיסור, ולבן בג בג גם הנוטל את שלו דרך גניבה אסור, משום עצם הלקיחה. ובתוספתא (ב"ק פ"ז ג) איתא דגם ישראל הגונב דברי תורה מחברו נקרא גנב, אע"פ שאין מחסרו. אך הרמ"ה (ב"ב טז ע"א) ומני"ח (רכד ג) כתבו, שכן נח אינו מצווה בגונב ע"מ למיקט, כי התורה לא אסרה עליו אלא משום שמעכב ממון חברו בלבד, וא"כ תירוץ זה אינו עולה יפה לדבריהם. אך דבריהם אינם מוכרחים בזה, ויעוין מה שכתבתי בזה ב"מנחת אלימלך" (ח"א, סימן יד).

חוזק ועוצמה לבנין הנוסף בסמינר "מורשת יעקב"